

Немашкало Каріна Ромеовна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент
кафедри менеджменту та бізнесу,
Харківського Національного Економічного
Університету імені Семена Кузнеця
Кирилюк Андрій Олександрович,
викладач кафедри менеджменту та бізнесу
Харківського Національного Економічного
Університету імені Семена Кузнеця

Nemashkalo Karina,
Candidate of Economics Science, Associate
Professor, Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics,
<https://orcid.org/0000-0002-8614-750X>
Kyryliuk Andrey,
Lecturer, Simon Kuznets Kharkiv National
University of Economics,
<https://orcid.org/0009-0005-6638-8639>

**ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА
НАЦІОНАЛЬНИХ СПОЖИВЧИХ РИНКАХ
FORMATION OF THE MECHANISM OF STATE ANTIMONOPOLY POLICY ON NATIONAL
CONSUMER MARKETS**

Немашкало К. Р., Кирилюк А. О. Формування
механізму державної антимонопольної
політики на національних споживчих ринках.
*Український журнал прикладної економіки та
техніки.* 2023. Том 8. № 4. С. 313 – 317.

Nemashkalo K., Kyryliuk A. Formation of the
mechanism of state antimonopoly policy on
national consumer markets. *Ukrainian Journal
of Applied Economics and Technology.* 2023.
Volume 8. № 4, pp. 313 – 317.

У статті досліджується механізм формування державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках. Визначено, що формування державної антимонопольної політики відбувається відповідно до потреб загальної економічної політики держави. Загальна економічна політика держави встановлюється залежно від цінностей, що притаманні державі в кожен окремий період часу та які можуть змінюватися. Залежно від цінностей держави в певний період часу також відбувається формування цілей державного регулювання загалом і антимонопольної політики зокрема. Визначено, що механізм формування державної антимонопольної політики включає в себе та співвідносить інтереси державного регулювання, що відповідають інтересам більшої частини учасників ринку, та інтереси окремих суб'єктів господарювання. Визначено, що державна складова антимонопольного регулювання підпорядковується встановленим нормам і правилам на законодавчому рівні. Учасники ринку, крім встановлених норм та правил, перебувають під впливом інституціонального середовища, норм і правил не задокументованих і не обов'язкових до виконання, проте є загальноприйнятими учасниками ринку. Встановлено, що важливою складовою механізму формування державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках є узгодження регулювання між державними органами влади та недержавними саморегульованими організаціями, що складаються з учасників ринку і також зацікавлені в антимонопольному регулюванні. Встановлено, що результати антимонопольного регулювання направлені на фактори сталого соціально-економічного розвитку, що формують загальну економічну політику держави.

Ключові слова: державне регулювання, антимонопольна політика, конкурентна політика, механізм антимонопольної політики.

The article examines the formation mechanism of state antimonopoly policy on national consumer markets. It was determined that the formation of the state antimonopoly policy takes place according to the state's general economic policy needs. The general economic policy of the state is established depending on the values inherent in the state in each changeable period. Depending on the values of the state, in a certain period, the goals of state regulation in general and goals of antimonopoly policy in particular form. Determined that the mechanism of formation of state antimonopoly policy includes and correlates the interests of state regulation, which correspond to the interests of the market participants majority and the interests of individual business entities. It was determined that the state component of antimonopoly regulation is subject to established norms and rules at the legislative level. Market participants, in addition to the norms and rules established by legislation, are influenced by the institutional environment. They are generally accepted market participants, norms, and rules that are not documented and not mandatory – established that an essential component of the mechanism of state antimonopoly policy formation on national consumer markets is the coordination of regulation between state authorities and non-state self-regulatory organizations consisting of market participants also interested in antimonopoly regulation. It is established that the results of antimonopoly regulation are aimed at the factors of sustainable socio-economic development, which in turn form the general economic policy of the state.

Keywords: State regulation, antimonopoly policy, competition policy, mechanism of antimonopoly policy.

Вступ

Формування державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках для забезпечення загального економічного розвитку є складним процесом, що характеризується мінливістю та варіативністю у реалізації відповідно до реалій функціонування кожного окремого ринку. Функціонування кожного ринку характеризується неповнотою інформації, неможливістю точно оцінити вплив ендогенних та екзогенних факторів його функціонування,

прихованістю взаємозв'язків між різними суб'єктами господарювання, що обумовлює складність аналізу його функціонування.

Україна на шляху до євроінтеграції потребує гармонізації антимонопольної політики зі світовими стандартами. А також у сучасних реаліях функціонування економіки виникають нові вимоги як для функціонування всієї економіки загалом, так і для антимонопольної політики зокрема.

Таким чином, формування антимонопольної політики України потребує одночасного врахування особливостей світового досвіду антимонопольного регулювання, розвитку та функціонування національних споживчих ринків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: проблемами формування державної антимонопольної політики займалися такі науковці, як: І. Боярко [7], О. Галушко [6], В. Геєць [1], В. Лагутін [10], М. Лайкова [1], В. Магас [8], О. Мороз [3], І. Назаренко [5], Ю. Петруня [2], О. Щербатюк [9] та багато інших. Проте попри достатньо ґрунтовні дослідження цієї тематики, питання формування механізму антимонопольної політики висвітлено недостатньо та потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є формування механізму державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як стверджує В. Геєць [1], сучасна економіка характеризується виникненням і розвитком конкурентних відносин в інтегрованому просторі; зміною суб'єктами економіки кінцевих цілей їхньої діяльності, що зумовлює орієнтацію не на прибуток, а на масштаби вивільнення ліквідних ресурсів для виконання стратегічних завдань, що різко уповільнює розвиток деяких країн; необхідність координації контролю над інститутами державної влади між представниками транснаціонального й національного капіталу; зростання ролі ТНК у конкурентній боротьбі шляхом інтенсифікації процесів злиття й поглинання; трансформація ТНК у глобальні компанії та забезпечення ними конкурентних переваг на основі унікальних корпоративних стратегій і синергетичних можливостей інтеграції локальної конкуренції.

Окрім локальної конкуренції, активного розвитку набуває світова конкуренція, яка відображає процес суперництва, регіонів, країн, галузей, ТНК та інших суб'єктів господарювання за конкурентні переваги в умовах високого рівня монополізації, з цим твердженням погоджується А. Галушко [2], яка наполягає на посиленні сукупного впливу раніше ізольованих чинників і зміни всієї парадигми їхнього розвитку.

Формування державної антимонопольної політики починається з визначення направленості її функціонування, що базується на цінностях, політичній владі та направленості політики держави, зауважує М. Лайкова [3]. Система цінностей виявляється в інструментальній залежності до ринкової економіки і тісно взаємопов'язана з процесом формування соціально-економічних цінностей, що перебувають у прямій залежності від ринку і приватної власності. Саме тому, на думку Ю. Петруні [4], під час формування політики цінності підпорядковуються критерію доцільності з точки зору реалізації ринкового ідеалу, унаслідок чого виникають протиріччя між свободою розвитку ринку та економічною справедливістю.

Серед науковців немає єдиної думки щодо визначення цінностей економічної політики, так О. Мороз [5] стверджує, що економічна політика спирається на фундаментальні цінності ринкової економіки і класичної традиції в економічній теорії, відстоює принцип невтручання держави безпосередньо в господарський процес і одночасно принцип втручання держави в процес формування і захисту конкурентного середовища. Такі науковці, як Гай-Нижчик П. та ін. [6], стверджують що система цінностей, яка зазвичай декларується в політичних доктринах як соціально-необхідна, часто направлена на задоволення економічних інтересів. Так, сама демонополізація виводиться на перший план перед стійким економічним зростанням, економічна безпека держави поступається прибуткам, що отримують окремі суб'єкти господарювання. Саме тому цінності економічної політики повинні бути осмисленими та пропорційними. Валове зростання та якісне зростання, продуктивність праці та соціальний гуманізм, інтереси бізнесу та інтереси суспільства, поточне економічне зростання та довгостроковий ріст, особисті інтереси окремих суб'єктів господарювання та національні інтереси та національна безпека, – усі ці фактори повинні формувати єдину систему цінностей, що є комплексною як для всієї економічної політики держави, так і для антимонопольної політики зокрема.

За твердженням І. Назаренко [7] та І. Боярко [8] саме ці цінності слугують основою для формування політики. Саме побудова системи цінностей є першим елементом формування будь-

якої державної політики, антимонопольної зокрема. Такий підхід дозволяє вибудовувати цілі, опираючись на цінності політики, сформувані цілі управління та цілі розвитку у межах цієї політики. Лише після формування ціннісних орієнтирів та формування на їхній базі цілей формується проблемне поле управління. Після виникнення проблемного поля виникають управлінські складові, такі як структура формування політики. Найважливіші цінності економічної політики держави слугують основою для формування специфічних ціннісних, на думку В. Магас [9].

Цінності антимонопольної політики закладаються на державному рівні та відповідають цінностям держави, що задокументовані у нормативно-правових актах держави, починаючи з Конституції, з одного боку, відіграють значну роль під час формування державної антимонопольної політики, але водночас слугують обмеженнями її функціонування. Цінності кожної держави відрізняються залежно від історично сформованих, інституціональних, соціокультурних та інших особливостей її розвитку. Їх необхідно використовувати як неформальний інструмент впливу на суб'єкти господарювання. На базі цінностей формуються цілі політики, що відповідають потребам розвитку та функціонуванню держави в певний період її існування. Цілі антимонопольної політики формуються на основі цінностей, що закладені раніше, вони забезпечують її правомірність у трьох періодах: поточному, короткостроковому та довгостроковому. Такий підхід дає змогу прогнозувати та корегувати довгострокові перспективи антимонопольного регулювання шляхом оперативного реагування на реалії поточного та короткострокового періоду.

Розвиваючи ідею формування антимонопольної політики, на думку автора, доцільно буде розглянути механізм формування цієї політики (рис. 1). Хоча антимонопольна політика і базується на загальноекономічній політиці держави, на думку О. Щербатюк [10], саме формування економічної політики відображає потреби та прагнення сталого економічного розвитку.

Водночас сталий економічний розвиток має враховувати як інтереси суспільства загалом, так і інтереси всіх учасників ринку зокрема. Часто інтереси суспільства та окремих учасників ринку не збігаються, інтереси суспільства спрямовані на отримання кращих умов для більшості учасників ринку, а самі учасники ринку намагаються максимізувати свої інтереси, нехтуючи інтересами інших. Одним з елементів механізму антимонопольної політики, за В. Лагутіним [11], є саме узгодження інтересів учасників ринку з інтересами суспільства.

Визначення інтересів учасників ринку в подальшому допомагає у визначенні зацікавленості суб'єктів антимонопольної політики у її регулюванні, а значить і визначенні суб'єктів антимонопольної політики та антимонопольного регулювання.

Водночас учасники ринку також мають підпорядковуватися нормативно-правовим актам регулювання ринку, проте і мають переваги над державним регулюванням

Крім більш чіткої та гнучкої можливості впливати на учасників ринку, недержавне регулювання може відображати особливості кожного окремого ринку, його учасників і взаємовідносини між ними, що або неможливо задокументувати, або дуже складно виразити у нормативно-правових актах. Саме такі взаємовідносини між учасниками ринку можна назвати інституціональними передумовами функціонування ринку. Причому вони є як і задокументованими в нормативно-правових актах, задокументованими між учасниками ринку і навіть незадокументованими нормами та правилами поведінки, що складаються внаслідок культурних, релігійних чи інших особливостей. Головним завданням антимонопольної політики у цьому випадку стає слідкування за встановленими нормами та правилами на законодавчому рівні і за відповідністю внутрішніх укладених договорів між учасниками ринку нормативно-паровій базі.

Відповідно, опираючись на нормативно-правову базу та інституціональні особливості функціонування ринків, відбувається формування організаційної структури антимонопольної політики, а також відбувається формування структури повноважень суб'єктів антимонопольної політики, причому узгоджуючи організаційну структуру з ролями всіх учасників антимонопольної політики.

Саме ці дії направлені на формування інституціональної структури антимонопольної політики, що вже буде враховувати як формальні, так і неформальні особливості антимонопольної політики та функціонування ринків. Ця структура узгоджує форми співпраці між усіма учасниками антимонопольної політики та визначає ролі суб'єктів регулювання в антимонопольній політиці.

Визначивши повноваження всіх суб'єктів антимонопольної політики, відбувається визначення доступних інструментів державного регулювання, що обґрунтовані як нормативно правовими актами антимонопольної політики, так і можливістю неформального впливу на учасників ринку, що включає в себе інституціональна структура. Крім того, між учасниками ринку відбувається узгодження фінансування заходів антимонопольної політики. Оскільки учасники ринку також зацікавлені у розвитку конкуренції на ринку, частина заходів антимонопольної політики може бути покладена саме на них. Крім того, учасники ринку мають

змогу впливати на конкурентну ситуацію на ринку не лише шляхом регулювання, а й шляхом стимулювання розвитку галузі, що передбачає фінансування саме з боку учасників ринку.

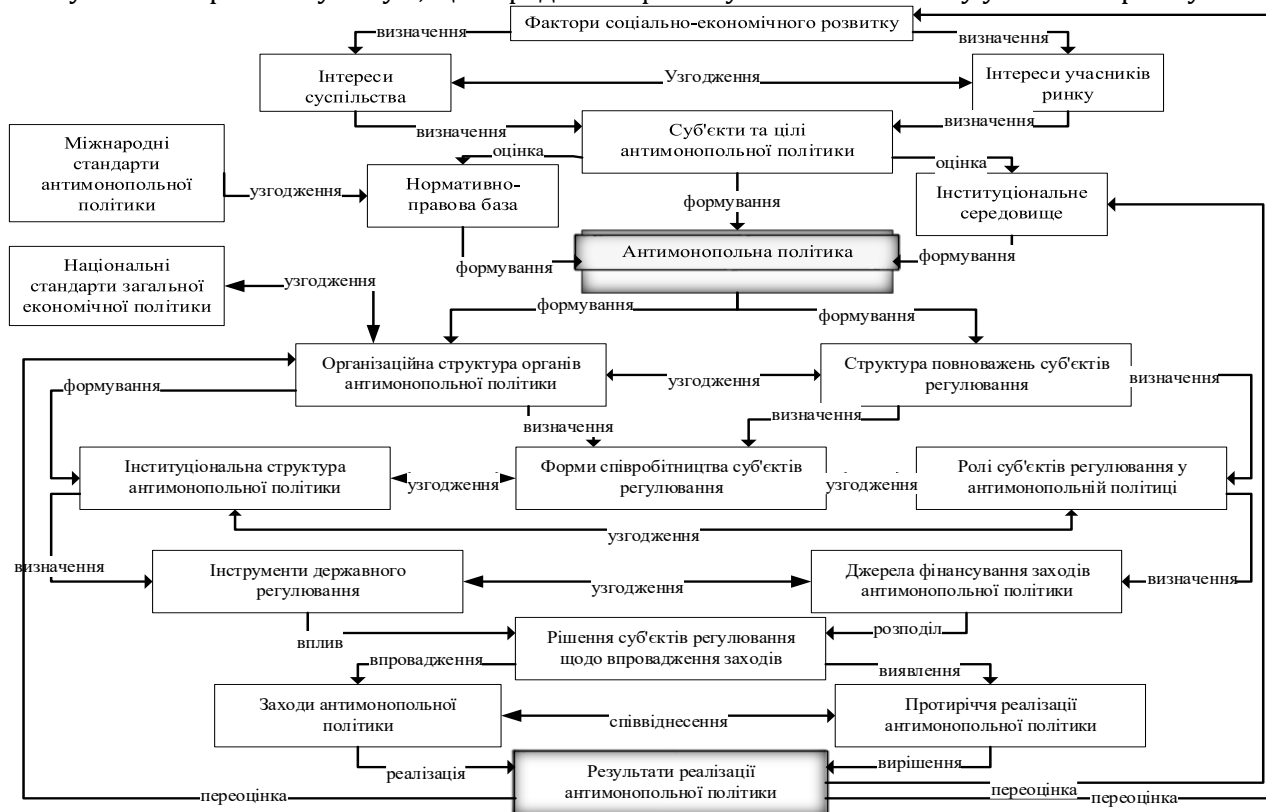

Рис. 1. Механізм формування державної антимонопольної політики

Розподіл ролей між суб'єктами антимонопольної політики та визначення відповідальності кожного з них шляхом фінансування окремих заходів у подальшому передбачає прийняття рішень щодо антимонопольного регулювання. Ці рішення спрямовані на прийняття певних заходів антимонопольної політики, направлених на регулювання ринкової ситуації. І саме в умовах регулювання та співвіднесення потреб та інтересів учасників антимонопольного регулювання можуть виникати протиріччя у реалізації антимонопольної політики, за яких відбувається невідповідність нормативно-правової бази чи інституціонального середовища поставленим цілям антимонопольної політики.

Після проведення заходів необхідно провести оцінювання впроваджених заходів, а саме оцінити вплив реалізації політики на фактори сталого економічного розвитку, впливу на інституціональне середовище, а також вирішити протиріччя, які не вдалося вирішити шляхом переоцінки як нормативно-правової бази, так і інституціональних передумов антимонопольної політики.

Також під час формування антимонопольної політики необхідно враховувати особливості її розвитку та чинники, що впливають на розвиток ринкових відносин кожного регіону. Серед чинників, що впливають на розвиток ринкових відносин, як однієї зі складових антимонопольної політики, є внутрішня та зовнішня конкуренція.

На рівень внутрішньої конкуренції впливає багато факторів, починаючи з економічної політики держави в певний період часу та закінчуючи взаємозв'язками між різними суб'єктами господарювання на кожному окремому ринку. Найбільш негативний ефект на розвиток внутрішньої конкуренції несе монополізація економіки та функціонування великих товаровиробників, що становлять корпорації зі складними структурами. Такі корпорації зазвичай складаються з великої кількості менших підприємств, що свого часу були об'єднані в одну структуру. Вони можуть забезпечувати виробництво певних видів продукції на всьому виробничому циклі. Повністю забезпечуючи себе усіма необхідними факторами виробництва або пропонуючи вигідні умови контрагентам, ці компанії ускладнюють вхід на ринок інших товаровиробників. Проте, з другого боку, ці структури мінімізують витрати та максимізують корисність використання ресурсів і мають змогу розвиватись, що сприяє розвитку економіки та дає змогу виходити на глобальні ринки.

Таким чином, у державній антимонопольній політиці направленість повинна бути саме на регулювання подібних структур, що зосереджують можливість поліпшення якості продукції, технології виробництва, розвиток людського потенціалу тощо. Антимонопольна політика має

бути спрямована на конкретних товаровиробників кожної галузі, для регулювання їхньої діяльності на користь суспільства.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Формування державної антимонопольної політики на національних споживчих ринках відбувається з урахуванням цілей і цінностей загальної економічної політики держави. Проте на формування цілей і цінностей, крім держави, також впливають учасники ринку та інституціональне середовище, у якому відбувається функціонування економіки. Механізм формування державної антимонопольної політики враховує, співвідносить та узгоджує інтереси держави, учасників ринку, а також інституціональні особливості функціонування та розвитку ринків з метою сталого соціально-економічного розвитку.

Література

1. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ: віддруковано у ВПЦ „Експрес”, 2009. 864 с.
2. Галушко О.С. Організаційні аспекти впровадження ціннісно-орієнтованого підходу в компанії. *Ефективна економіка*. 2008. № 4. С. 28-34.
3. Лайкова М.С. Антимонопольна політика України: її зміст та особливості реалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. № 10. С. 168-171.
4. Петруня Ю.Є. Риси конкурентного середовища та антимонопольне регулювання у сфері роздрібної торгівлі продовольчими товарами. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. № 1. С. 361-366.
5. Мороз О.В., Несен Л.М., Філатова Л.С. Альтернативні теорії ринку та їх використання в регулятивній політиці. *Економіка розвитку*. 2015. № 1 (73). С. 20-26.
6. Гай-Нижчик П.П., Чупрій Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея. Політичні науки*. 2014. Випуск 84(5). С. 465-471.
7. Назаренко І.М. Цінність підприємства-головний орієнтир стратегічного менеджменту. *Агро-Світ*. 2013. № 11. С. 14-18.
8. Боярко І.М., Самусевич Я.В. Теоретичні аспекти системи ціннісно-орієнтованого управління підприємством. *Бізнес-Інформ*. 2012. № 9. С. 282-284.
9. Магас В. Конкуренція-головна мета економічної політики. *Стратегія реалізації конкурентної політики України в контексті євроінтеграційних викликів*: матеріали Міжнар. наук. практ. конф. Київ: КНУБА, 2017. С. 57-60.
10. Щербатюк О.А. Антимонопольна політика в Україні: практика реалізації та напрямки удосконалення. *Економічний аналіз*. 2011. Випуск 9. Частина 2. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32611674.pdf>.
11. Лагутін В.Д. Конкурентна політика держави в умовах трансформації національної економіки: монографія. Київ: КНТЕУ, 2008. 308 с.

References

1. Heiets', V.M. (2009). *Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaïemodii ta rozvytku*. [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development]. Vidrukovano u VPTs „Ekspres”. Kyiv. Ukraine.
2. Halushko, O.S. (2008). «Organizational aspects of implementing a value-oriented approach in the company». *Efektynna ekonomika*. № 4. pp. 28-34.
3. Lajkova, M.S. (2014). «Antimonopoly policy of Ukraine: its content and implementation features». *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina*. № 10. pp. 168-171.
4. Petrunia, Yu.Ye. (2014). «Features of the competitive environment and antimonopoly regulation in the field of retail trade in food products». *Ekonomichnyj nobelivs'kyj visnyk*. № 1. pp. 361-366.
5. Moroz, O.V., Nesen, L.M., Filatova, L.S. (2015). «Alternative market theories and their use in regulatory policy». *Ekonomika rozvytku*. № 1 (73). pp. 20-26.
6. Haj-Nyzhchyk, P.P., Chuprij, L.V. (2014). «National interests, national values and national goals as structural factors of national security policy». *Hileia. Politychni nauky*. Issue 84(5). pp. 465-471.
7. Nazarenko, I.M. (2013). «The value of the enterprise is the main reference point of strategic management». *Ahro-Svit*. № 11. pp. 14-18.
8. Boiarko, I.M., Samusevych, Ya.V. (2012). «Theoretical aspects of the system of value-oriented enterprise management». *Biznes-Inform*. № 9. pp. 282-284.
9. Mahas, V. (2017). «Competition is the main goal of economic policy». *Stratehiia realizatsii konkurentnoi polityky Ukrainy v konteksti ievrointehratsijnykh vyklykiv*. [Konkurentsiia-holovna meta ekonomichnoi polityky]. *Proceeding of the Materials of the Mizhnar. nauk. prakt. konf.* Kyiv: KNUBA. pp. 57-60.
10. Scherbatiuk, O.A. (2011). «Antimonopoly policy in Ukraine: implementation practice and directions for improvement». *Ekonomichnyj analiz*. 2011. Issue 9. Part 2. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/32611674.pdf>.
11. Lahutin, V.D. (2008). *Konkurentna polityka derzhavy v umovakh transformatsii natsional'noi ekonomiky*. [Competitive policy of the state in the conditions of transformation of the national economy]. KNTU. Kyiv. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2023 р.